

Rákóczi-szabadságharcnak, hanem a thökölyánusok tömegében olyan katonai bázist is, amely nélkül nem bontakozhatott volna ki egy nyolc esztendőn át tartó függetlenségi küzdelem. A recenzens Benczédi Lászlótól eltérően ítéli meg Thökölynek és kurucainak az 1683-as, Bécs elleni támadásban játszott szerepét. Ami pedig a „kuruc” elnevezésnek a Dózsa-vezette felkeléstől való eredeztetését illeti, miután Benczédi László ezt a hipotézist egykorú adattal nem támasztja alá, továbbra sem tudjuk meggyőzőnek tekinteni.

Kritikai megjegyzéseink természetesen nem érintik azon meggyőződésünket, hogy Benczédi László ismertetett munkája korszakos jelentőségű a török hódolt-

ság korával foglalkozó magyar történetírásban. Korszakos jelentőségű, mert a török és a Habsburg veszély újszerű megvilágításával, a rendiség, abszolutizmus és centralizáció ellentmondásokkal feltett kérdéskomplexumának előremutató elemzésével, s ezen túlmenően a XVII. század végi kuruc küzdelmek számos katonai vonatkozásának tisztázásával hatalmas segítséget nyújt nemcsak a korszakkal foglalkozó — sajnos kisszámú — történetírói és hadtörténetírói gárdának, de irányítúként szolgálhat mindazoknak, akik figyelemmel fordulnak a „kuruc király” és hadinépe elhanyagolt historiája felé.

Nagy László

RÉGI MAGYAR LEVELESTÁR

(XVI—XVII. század)

(Magvető Kiadó, Budapest, 1981. I—II. k. 1202 o.)

Vajon milyen tájékozódást, útmutatást nyújthat a hadtörténet és hadművészet-történet művelőinek és olvasóinak egy elsősorban irodalomtörténeti igénnyel kiadott forráspublikáció? Olyan kiadvány, amelyik elsősorban a kiadott levelek irodalmiságára koncentrált és ahol a válogatás előnyben részesítette az esztétikai igényességű írásokat és a tényanyagukban a régi magyar irodalommal kapcsolatos leveleket? Vajon a megjelent 264 levélből hány olyan van, amelyik erőszakosság nélkül hadtörténeti- vagy hadművészettörténeti értékűnek mondható?

Ha előljáróban csupán annyit mondunk, hogy a kétkötetes kiadvány öt fejezetéből egy külön fejezetet kapott Balassi Bálint a katonaköltő és egy másikat Zrínyi Miklós a költő, hadvezér és hadtudományi író, már ez is sejtetni, hogy a hadtörténelem nem elhanyagolt területe e forráskiadványnak! Hát még ha felsoroljuk hogy olyan híres katonák és hadvezérek levelei olvashatók a kiadott források között, mint például Fráter György, Dobó István, Mecsek István, Pethő Gáspár, Gergely deák, Zolthay István, a szigetvári Zrínyi Miklós, Báthory István, Gálfi János, Báthory Zsigmond, ecsedi Báthory István, Bocskai István, Wathay Ferenc, Nyáry Pál, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, Eszterházy Miklós, Kemény

János, Kucsuk Mehemet, Teleki Mihály, Ebeni István, Radics András, a kuruc Bocskai István, Thököly Imre, vagy éppen a Munkácsot védő Zrínyi Ilona — akkor e nevek már önmagukban is jelzik, hogy nem csekély hadtörténeti és hadművészettörténeti érdekességet rejtenek magukban a közölt levelek.

Fráter György 1543. május 25-i, I. Ferdinándnak írt levele például részletes tájékoztatást ad arról, hogy historiánk ezen oly sokat vitatott férfiúja miként látta Magyarország megvédhetőségét az újabb török támadásokkal szemben és azokról az akadályokról is, amelyek a hadtoborzás előtt tornyosulnak. „A török ugyan szép szavakat mond — írja többek között — de nem szabad megbízni benne, hiszen e tetszetős szavak nyomán már sok országot végromlásba döntött.” Érdekes fényt vet az erdélyi helyzetre az a megjegyzése, miszerint „a szászok hűségéről — akikkel megegyeztem — ígéretet tehetek, de a másik két nemzetben [t. i. a magyarokban és a székelyekben] nem szabad megbízni.” Ám minden bizonnyal megfontolásra érdemes ez a vitát kiváltó helyzetfelmérése is: „ha Felségtek idejében gondjaikba veszik ezt az országot [t. i. Erdélyt] megígérhetem előre is azt, hogy Isten segítségével négy esztendei időtartam alatt, a háborút tartósan foly-

tatva, mind Konstantinápoly, mind Törökország nagyobbik része Felségtek kezére kerül." Mennyi volt a realitás ebben a jóslatban? — lehet vitás kérdés. Az azonban nem, hogy Erdélynek e kimagasló stratégiai jelentősége és fontossága végigkíséri mind a tizenöt éves háborút, mind a visszafoglaló háborút.

Rendkívül érdekes az a hadibeszámoló is, amelyet Telegdy Pál írt 1594 májusában a hatvani táborból Várday Katának. Nem is gondolná az ember, hogy egy nő rokonnak írt levélben részletes harcrendi felállításokról lehet olvasni, valamint magáról a nyílt összecsapás részleteiről is! Nagy győzelme volt itt a törökellenes erőknél: „Az török fejet mondják lenni — az kiket előhoztak — többnek harmadfél ezernél, maga [noha] sok maradt test mind fejestül az mezőn és vízben is sokan holtanak, fű emberek is házokhoz sokat küldtek [t. i. hadifoglyokat]... Miköztünk is sok sebes vagyok, azt itéljük nyolcszázig való. Az úr Báthori István uram is sebes, az bal lábának az ik-ráját hegyes törrel sértették meg. jár most is egy ujnyi kő bele, de meggyógyítja az jó Isten meg ebből."

A katonák fegyelmezéséből ad ízelítőt az a levél, amit Báthory Zsigmond fejedelem írt 1597-ben a vallási kérdésben hangjukat hallató váradi helyőrségnek: „Hitigazitásnak, az mi nem ti dolgok, hadjatosok békét. Szablya, kopja, katonához illendő fegyver, az ti dolgok... protestációkkal ne fenyegetsetek senkit, se egybegyűléstekkel... mert valaki légyen kezdője, vagy kapitány, vagy lovász, vagy pap, egy istrángszárat meg nem kímélek tőle [t. i. felakasztatja]." Az abszolút fejedelmi hatalom és a régi „céhes" zsoldosság magatartásnormáit követő végváriak ezen összeütközése első „menetben" Báthory Zsigmond győzelmével végződött. Ám a későbbi folyamánként Várad 1598-ban elszakadt Erdélytől és csupán 1606. végén lett újra a fejedelmé ez a fontos védbástya!

A marcona katonák azonban nem csupán hadidolgokról írtak ekkor sem. Nyáry Pál, előbb Eger majd Várad kapitánya, 1602 októberében írt levelében részletes orvosi tanácsokat adott feleségének a gyermekek kúrálására: „Birsalmát sőttes, édes Katám, az Annoskának, ha az mellét fájlalja, vacsora után nádmézzel add megenni, mikor le akar fekődni, osztán ne igyék rá. Jó az nátha, hurut ellen..."

Hadihírek persze bőven találhatók nem katonák leveleiben is. Ez természetes is, hiszen hadakozások idején hűsbavágó kérdés volt a katonai helyzet mindenki számára! Példa rá Johann Keplernek, Rudolf császár híres csillagászának Szen-

czy Molnár Alberthez írt levele. Irodalmi tárgyú eszmecsere után így vált témát az 1605 február elején kelt levelében: „Félek itt a hajduktól: bölcsességem szerint az lett volna a legjobb, ha a leg-elején elfojtják mozgalmukat. Mert a császár ellenük készül és egyikük sem ér-ti meg a másikat. Bocskayt pénzével együtt a tekintélye is elhagyta, amint mondják, ő maga ölte meg kapitányait. Radul oláh vajdáról azt is mesélik, hogy elfoglalta a Váradtól négy mérföldre fekvő fellegvárat és Petzet megszabadította. A jámborok istene ismerje ki magát ezekben a viharokban." — zárja levelét, amely egyúttal fényt vet a korabeli, rendkívül bizonytalan információk viszonyokra is. Hiszen a valóságban Bocskai katonái ekkor már diadallal törtek előre nyugati irányba, és csak idő kérdése volt, hogy az Eperjesre szorult Basta tábornagy mikor kényszerül visszavonulni Pozsony és Bécs védelmére!

Érdekes hadtörténeti adalékul szolgál Zrínyi Miklósnak 1657. január 24-én II. Rákóczi Györgyhöz írott levele is. Tudjuk, hogy az erdélyi fejedelem csapatai ekkor már megindultak az oly szomorúan végződő lengyelországi hadakozásra. „Az Nagyságod kizakokkal való és másokkal egyessége bizonyos dolog az rossz magyaroknak és az udvarnak valóban nagy gondot indított" — írta Zrínyi — majd így zárta sorait: „Az Isten engedje, hogy erdélyi fejedelem által virradjon meg szegény magyarra." Ezek a sorok, összhangban Zrínyinek egy máshol publikált 1656. október 30-án kelt levelével, arról tanúskodnak, hogy a szerencsétlenül végződött lengyel kalandot ő is javasolta, támogatva — más magyarországiakkal egyetemben — s így helytelen ezt a vállalkozást egyedül Rákóczi „kalandorságának" vagy az erdélyi rossz tanácsadóknak felróni!

S utolsó ízelítőül e hadtörténeti adatokban is oly gazdag munkából idézzünk talán abból a levélből, amelyet Zrínyi Ilona írt 1686 májusában az ostromlott Munkácsról a fogságából már kiszabadult férjének, Thököly Imrénének: „Én pedigen valamikor lehetett is, obsidionk lévén is, el nem mulatnám igaz szeretetet és hűségemet kegyelmedhez, hazámhoz megmutattam... Az ellenségnek félelme miatt, tudja isten, senki búsulósomat nem látta... Míg én élek, addig senki ne féltse confusiotól Munkácsot, de óránként nem tudom mi éri fejemet, adjon isten, csak én olyan szerencsés lehetnék, édes szívem, kegyelmedet fiúmagzattal örven-dezhetném, magam életemnek letételivel is, nem bánám." A hazaszeretet, a katonai kötelességtudás és egy asszonynak férje iránt síríg tartó igaz szerelme össz-

pontosul ebben a néhány sorban. Nem vitás, igazi hős volt ő, aki méltó a késői utódok megbecsülő emlékezetére.

Talán ez a néhány kiragadott levélrészlet is híven dokumentálhatja, hogy a „Régi magyar levelestár” két kötetét használni forgathatják mindazok, akik e kor magyar hadtörténete és hadművészettörténete iránt érdeklődnek. A hasznosság

mellett élvezettel is, amiről gondoskodott a sokoldalú témabemutatásra törekvő válogatás, valamint a gondos, szép szerkesztés. A „Magyar Hírmondó” e legújabb darabja valóban nagy nyereség mind a történészek, irodalomtörténészek és hadtörténészek, mind a kor iránt érdeklődő olvasók számára.

Nagy László

VOM BAUERNHEER ZUR VOLKSARMEE

(Schriften des Militärgeschichtlichen Instituts der DDR, Berlin, 1979. 253 o.)

Frankenhausen, anno 1525. Egy lényeges kiemelő térkép, két rézkarc és Thomas Müntzer rövid életrajza kíséri a csata leírását. A vár előtti völgyben a felkelt 200 000 német parasztból csak 8000 sorakozott fel Philipp hesseni őrgróf zsoldos hadával szemben, és döntő vereséget szenvedett. Müntzer kinszenvedése, majd Mühlhausen melletti kivégzése a parasztháború végét jelentette. Joggal írhatta később Alexander Humboldt: „... A német történelem szerencsétlensége, hogy ez a mozgalom nem ért célt.”

Így kezdődik a német nép haladó katonai hagyományait összefoglaló mű, amely 1979-ben a Nemzeti Néphadsereg kiadója gondozásában jelent meg. (A *paraszthadseregtől a néphadseregig*) A csata leírását követő tartalmas elemzés képet ad a kor társadalmi osztályainak, rétegeinek helyzetéről, a rebellis rendek törekvéseiről, de szól a katonai vereség okáról is, a feudális urakkal szembeni szövetség meghiúsulásáról. A fejletlen német városi polgárság cserben hagyta a harcosok tömegét adó parasztságot, a korai polgári forradalom rohamcsapatát, amely egyedül nem volt képes egy új társadalmi renddel helyettesíteni a feudalizmust. A városok magatartását a kereskedelmi és üzaratőke alakjai, a fejedelmek mellé álló Fuggerek, Welserek reprezentálták, nem Thomas Müntzer, Florian Geyer vagy Michael Gaismair. A kibékíthetetlen ellentmondásokat eltakarták a hamis érdekkellentétek és érdekszövetségek, s maguk a parasztok is erősítették ezt kilengéseikkel.

A feudális urak elleni háború jogosságát azonban a történelem igazolta, s a parasztsereg harcának mai napig érvényesek a tanulságai: a felszabadulásukért

küzdőknek szükségük van a tömegek széles összefogására, a tömegek politikai tisztánlátására, s a nép akaratát végrehajtó fegyelmezett, fegyverforgatásban jártas erős hadseregre.

Ez a legjobb lipcei és drezdai hagyományokat követő könyv, amelynek minőségét jelzi, hogy Drezdában nyomták, a katonák, a katonának készülő fiatalok számára született. Szükség volt rá, hiszen az elmúlt években stratégiai célkitűzésű lélektani háború bontakozott ki Nyugaton a szocialista országokkal szemben. Különösen erős a ferdtések, hazugságokra alapozott hisztériakeltés a Német Demokratikus Köztársaság államával és hadseregével szemben.

Négy nyugatnémet és nyugat-berlini televízióadó sugároz naponta műsort az NDK területére 5000 polgári és katonai rádióadó mellett, hogy a fegyveres kockázatot kerülve, békés úton érje el a szocialista hatalom megrendítését. Szükség volt a könyvre. Az írók, a rajzolók, a szerkesztők magas szakmai színvonallal és érezhető szeretettel közeledtek a mai német ifjúság igényeihez.

Nevelni akartak politikai tudatosságra, forradalmi elszántságra, az imperializmus, a militarizmus gyűlöletére, áldozatvállalásra, bátorságra. Helyes módszert választottak. A forradalmi múlt megismerése, a néptömegek harcának történelmi tapasztalatai, a kiemelkedő személyiségek hőstetteinek, teljesítményeinek példái hozzásegíthetnek azoknak a tiszta erkölcsi tulajdonságoknak a kialakításához, amelyek a szocialista haza védelmében nélkülözhetetlenek.

A könyv alkotói színes és érdekfeszítő módon akarták az igazságot bemutatni, s ez sikerült. Nehezen lehet abbahagyni az olvasást. Izgalmas történelmi leírások